

УДК 330

Красовська Ю. В.,

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства
Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне

ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ ЯК ЧИННИК ЕКОЛОГОЗБАЛАНСОВАНОГО ПІДХОДУ У ВИКОРИСТАННІ ОСУШУВАНИХ ЗЕМЕЛЬ

У статті розглянуті проблеми покращення фінансування осушувальних меліорацій як основний чинник відновлення їх позитивних функцій.

Ключові слова: зниження ризиків, фінансування меліоративних заходів, аграрне використання осушуваних земель.

В статье рассмотрены проблемы улучшения финансирования осушительных мелиораций как основной фактор возобновления их позитивных функций.

Ключевые слова: снижение рисков, финансирования мелиоративных мероприятий, аграрное использование осушаемых земель.

The article is devoted to the problems of improving of drainage ameliorations financing as the main factor of renewal of their positive functions.

Keywords: decline of risks, financing of land-reclamations measures, agrarian use of the drained lands.

Постановка проблеми. В умовах надлишкового зволоження тільки на осушуваних землях з нормально функціонуючими осушувальними системами, що забезпечують регулювання водно-повітряного режиму ґрунту, існує можливість впливати на зменшення невизначеності і коливань параметрів ефективності аграрного землекористування. Підтвердження цього факту стали результати досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців. Проведення екологічно обґрунтованих осушувальних меліорацій, що супроводжуються науково підібраними технічними меліораціями, може скоротити недобір урожайності культур від дії погодних факторів на різних типах ґрунтів від 14 до 65% [6]. Отже, коли мова йде про сталий розвиток сільськогосподарського виробництва, передбачається зниження його мінливості, а це можливо лише через вплив на погодні чинники за допомогою меліорацій, у тому числі осушувальних. Меліоровані землі фактично є страховим фондом держави. Від ефективності їх використання та збереження залежить економічна, екологічна та соціальна ситуація в країні. Меліорація земель є головним чинником інтенсифікації сільсько-

го господарства. В той же час проведення осушувальних меліорацій без комплексної дії фінансових важелів як з боку держави, так і з боку аграрних підприємств може призвести до різкого погіршення результатів землекористування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам відновлення позитивних функцій осушувальних меліорацій у сучасних умовах після проведення земельної реформи присвячені праці В. Багнюка, В. А. Борисова, М. Г. Гордієнка, А. С. Гордійчука, С. І. Дорогунцова, Б. М. Данилишина, В. О. Леонця, В. Ф. Московченка, М. А. Хвесика, Г. В. Черевка та інших. Проте недослідженим залишається механізм фінансового забезпечення такого відновлення.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є окреслення основних причин різкого погіршення ефективності аграрного використання осушуваних земель та розробка фінансових механізм щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз розвитку сільськогосподарського виробництва у світі показує, що найбільших успіхів досягли ті країни, де були здійснені широкомасштабні національні програми створення меліоративних систем. У світі меліоровані землі займають близько 425 млн. га, в тому числі 164 млн. гектарів осушуваних земель. У загальній площі територій, що обробляються, питома вага цих земель не перевищує 30%, однак продукція з меліорованих угідь становить майже 3/4 сільськогосподарської продукції, що виробляється у світі [4]. В Україні станом на 1 січня 2010 року нараховувалось 5,75 млн. гектарів меліорованих земель, в тому числі осушуваних, які зосереджені у Поліссі та в західних областях, – 3,3 млн. га, або близько 30% загальної площі сільськогосподарських угідь. Меліоровані землі в докризові роки забезпечували виробництво 30% зернових, 17% цукрових буряків, 56% льону довгунця, 35% картоплі, майже 50% багаторічних трав на сіно.

Економічна криза країни, яка охопила всі галузі національної економіки, суттєво знизила ефективність використання осушуваних земель та їх роль у продовольчому забезпеченні регіону та держави в цілому. Внаслідок різкого скорочення обсягів фінансування меліорації земель як на державному, так і на місцевому рівнях з'явилися загрозливі тенденції. Швидкі темпи морального та фізичного старіння гідромеліоративних систем та вихід з ладу основних меліоративних фондів спричиняють: 1) погіршення технічного стану самих систем; 2) погіршення екологічного стану осушуваних земель; 3) зниження віддачі меліорованого гектара. Фінансове становище більшості сільськогосподарських товаровиробників призводить до деградації внутрішньогосподарської частини меліоративних систем. На осушуваних землях розвиваються негативні процеси вторинного заболочення, збільшуються терміни пропуску повеней та паводків, не витримуються оптимальні рівні ґрунтових вод внаслідок замулення каналів та дренажних колекторів, заростання їх трав'янистою та чагарниковою

рослинністю. Майже 30 відсотків осушуваних земель використовуються як непродуктивні луки та пасовища. Через незадовільний технічний стан меліоративної мережі в посушливі роки не на всій площі використовуються за призначенням системи двосторонньої дії. Енергетичне обладнання насосних станцій на польдерних системах відпрацювало нормативний термін і на більшості об'єктів потребує капітального ремонту або заміни. Якісний стан земельного фонду постійно погіршується. В окремих районах осушування земель спостерігається неконтрольоване пониження рівня ґрунтових вод, зменшення потужності органічної маси. Ці процеси призвели до виникнення екологічних проблем на Поліссі та в лісостепових районах північної та північно-західної України. Так, 43% площі земель з осушувальною мережею мають підвищену кислотність, 7,6% – засолені, 10,7% – перезволожені, 12,8% – заболочені, 18,4% – піддаються вітровій та 4,6% – водній ерозії [2]. Таким чином, замість зниження невизначеності та ризику, в сучасних умовах осушування земель саме стає чинником додаткового ризику. Цьому сприяють два основні моменти.

По-перше, при наявному стані меліоративних систем у випадках зміни погодних умов мають місце як значні коливання врожайності, так і істотні варіації виробничих витрат, оскільки функції регулювання водно-повітряного режиму ґрунту не виконуються належним чином. Отже, інтегральні економічні показники залишаються істотно нестійкими.

По-друге, варто враховувати зворотню дію чинника екологічного впливу масштабних меліорацій на навколишнє природне середовище. Прагнення підвищити поточну ефективність виробництва призвело до поширення негативних економіко-екологічних наслідків незбалансованого природокористування в аграрній сфері. Це можна розглядати як інтегральний вторинний результат екстенсивного (поза врахування екологічних меж) розширення культивованих площ, надмірного питомого навантаження механічної дії на ґрунти і надмірної хімізації виробництва. Такі явища погіршують стан всіх компонентів навколишнього природного середовища, знижують потенційну економічну віддачу ресурсів, і в кінцевому підсумку, зачіпають багатосторонні життєві інтереси суспільства в цілому.

Таким чином, меліоративні системи не виконують свої функції, а осушувані землі не відповідають тим якостям, які були закладені в момент створення систем. Тому аграрне використання цих земель в Україні здійснюється в умовах підвищеного економіко-екологічного ризику, який перевищує рівень відповідного ризику на богарних землях.

Проаналізувавши причини такого становища, виділимо такі основні їх групи:

- перша – монополізм колишнього Мінводгоспу УРСР, а тепер – Держводгоспу України у підборі, проектуванні, будівництві та експлуатації гідромеліоративних систем;

- друга – різке скорочення та нерівномірність державного фінансуван-

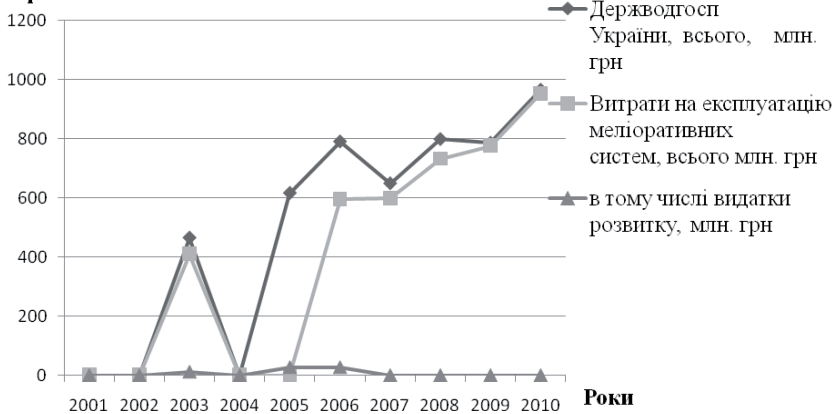
ня (рис. 1), що супроводжувалось відсутністю фінансування з альтернативних джерел. Ними мали б стати кошти сільськогосподарських виробників та місцеві бюджети. Сьогоднішній раціональний економічний механізм господарювання на осушуваних (як і на інших) землях не створено;

– третя – фактична відсутність належного наукового супроводу та контролю за діяльністю Держводгоспу з боку держави, зокрема Мінікобезпеки України, що призвело до зниження відповідальності за наслідки роботи, насамперед в екологічній сфері [7];

– четверта – необґрунтовані масштаби проведення меліорацій та розміри систем (створення переважно крупних осушуваних систем), низький науково-технічний рівень проектування, будівництва та експлуатації меліоративних систем, невиконання природоохоронних, комплексно-меліоративних, протиерозійних та інших заходів, ігнорування еволюції природних геобіоценозів, ґрунтів і гідрологічних умов, а також прорахунки та порушення, допущені в процесі проектування та будівництва систем [2].

Проблема ускладнюється ще і тим, що просто відмовитись від використання осушуваних земель на цьому етапі означає сприяти подальшій їх деградації. Оскільки природні екосистеми на цих територіях вже порушені, здатність їх до самовідновлення втрачена, то економіко-екологічний ризик лише зростатиме з часом, а землі можуть потрапити до категорії повністю деградованих.

млн. грн.

Рис. 1. Динаміка витратків з Державного бюджету на розвиток водогосподарського комплексу (за даними додатку 3 до Законів України "Про Державний бюджет")

Єдиним виходом з такої ситуації є відновлення функціонування їх

як ефективних сільськогосподарських угідь або як природних біогеоценозів. Це вимагає грамотного регулювання або відновлення природного водно-повітряного балансу шляхом проведення економічно та екологічно обґрунтованих меліорацій. Своєю чергою, це потребує вдосконалення системи фінансування водогосподарсько-меліоративного комплексу на засадах економічної зацікавленості та відповідальності. Досвід більшості країн Євросоюзу показує, що вони значною мірою беруть на себе фінансування меліоративних програм, проводять пільгове кредитування землекористувачів, здійснюють передачу меліорованих земель у довгострокове користування фермерам та ін. Така діяльність вимагає значних коштів, загальнодержавного планування, оскільки чисто ринкові важелі не можуть вирішити це завдання. Тому практично в усіх розвинених країнах Європи існують загальнодержавні програми землеустрою і меліорації земель з державним фінансуванням чи субсидуванням.

Висновки. Для того, щоб забезпечити екологічно збалансований підхід до землекористування в Україні, необхідно впровадити низку заходів, розроблених вітчизняними науковцями з урахуванням іноземного досвіду:

- розробити науково обґрунтовані критерії фінансової оцінки наслідків осушування на етапі його проектування і здійснення, а також критерії оцінки економічного ризику підвищеного екологічного навантаження на ґрунти;

- забезпечити Держводгосп відповідним фінансуванням, а його водорегулюючу діяльність перебудувати на новій концептуальній основі, узгодивши її з Національною програмою екологічно збалансованого розвитку держави;

- розробити та впровадити механізм пільгового кредитування землекористувачів, які додержуються вимог щодо збереження необхідного меліоративного стану земель, для дослідження останнього створювати системи спостережень за станом земельних ресурсів та прогнозування соціально-екологічних наслідків його зміни;

- у структурі посівних площ на осушуваних землях довести частку посівів багаторічних трав до 50-60 відсотків, оптимізувати співвідношення орних і природних площ;

- відновити державне фінансування опрацювання моделей ґрунтозахисного та меліоративного землекористування в конкретних природно-кліматичних умовах, проведенням відповідних проектно-пошукових робіт з урахуванням форм землекористування та з врахуванням ризику, а також наукових розробок у галузі створення та втілення фітомеліоративних та мікробіологічних технологій ремедіації для відновлення якості і родючості порушених ґрунтів, зокрема випаровування надлишку вологи рослинами-транспірантами;

- встановити систему штрафів за порушення умов договорів між сільськогосподарськими підприємствами та водогосподарськими організаціями (наприклад, недотримання термінів відведення надлишкової води з

полів), погіршення меліоративного стану земель (зокрема їх вторинне заболочення або різке зниження вмісту гумусу), та вилучення продуктивних угідь для несільськогосподарських цілей.

При реалізації наведеного підходу можливе відтворення позитивних функцій водних меліорацій як чинника зниження погодного та екологічного ризиків за умови постійного виконання функцій управління ризиком.

Література:

1. Козлова Т. А. Методологічне обґрунтування показників і особливостей економічної оцінки меліорації земель та соціально-економічних наслідків гідромеліорації / Т. А. Козлова // Еколого-економічні аспекти формування ресурсного потенціалу. – К., 1995. – С. 58-66.

2. Леонець В. О. Наслідки сучасної деградації природних і антропогенних ландшафтів та шляхи їх раціонального використання [Електронний ресурс] / В. О. Леонець // Науковий семінар "Мінімізація шкідливого впливу добувної промисловості на довкілля". – Режим доступу: <http://ecoleague.colocall.com/download.php?id=475>.

3. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. [затверджено Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 року 188/98-ВР] // Відомості Верховної Ради. – 1998. – № 38-39.

4. Черевко Г. В. Економіка природокористування / Г. В. Черевко, М. І. Яцків. – Львів: Світ, 1995. – 208 с.

5. Шапар А. Г. Пропозиції до парламентських слухань з екологічної проблематики Інституту проблем природокористування та екології [Електронний ресурс] / А. Г. Шапар // Науковий семінар "Охорона навколишнього середовища". – Київ, 2001. – Режим доступу: <http://ecoleague.colocall.com/download.php?id=478>.

6. Митрофанов О. И. Погода и урожай на осушаемых землях / О. И. Митрофанов // Мелиорация и водное хозяйство. – 2001. – № 3. – С. 31-33.

7. Багнюк В. Водно-меліоративні реалії України [Електронний ресурс] / В. Багнюк, Я. Мовчан, Г. Цивінський. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/portal/all/herald/2002-12/6.htm>.